

LİBERALİZM NEDEN ÇÖKTÜ?

Mücahit DİZMAN¹

Kitap İncelemesi

İnceleme Geliş Tarihi: 07.03.2024
İnceleme Kabul Tarihi: 05.05.2024

DOI: 10.53507/akademikdusunce.1424468

KİTAP KÜNYESİ:

Yazar: Patrick J. Deneen
Çeviren: İsmail Hakkı Yılmaz
Basım Yılı ve Yeri: 2022, İstanbul
Yayınevi: Vakıfbank Kültür Yayınları
Sayfa Sayısı: 256
ISBN: 978-625-7447-74-4

Amerikan vatandaşı ve Notre Dame Üniversitesi siyaset bilimi profesörü olan Patrick J. Deneen, 1964 yılında doğmuş olup uzun yıllar Amerikan liberal demokrasisi üzerine çalışmış önemli bir akademisyendir. Princeton ve Georgetown gibi üniversitelerde Amerikan siyasetinin kökenleri, demokrasi eleştirileri, mufazakarlık ve anayasal çalışmalar üzerine dersler veren yazar, Avrupa ve Amerika’da alanında en çok takip edilen yazarlar arasındadır. Deneen’in diğer kitapları şunlardır: *Conserving America? Thoughts on Present Discontents*, 2016; *Democratic Faith*, 2005; *The Odyssey of Political Theory: The Politics of Departure and Return*, 2003; *Regime Change: Toward a Postliberal Future*, 2023.

Yaşadığımız dünya düzeninin mevcut faktörlerinde liberalizmin etkisini fazlasıyla görmekteyiz. Araştırmacılara göre dünya düzeni birçok konuda sıkışmışlık sendromu yaşamaktadır (Bell, 2014). Kitabın yazıldığı dönem itibarıyla okuyucuları tarafından fazlasıyla ilgi görmesi ve tartışılması hususları dikkate alındığında siyaset teorisi bağlamında başucu eser niteliği taşıdığı söylenebilir. Bu ilgi, kitabın niteliği bakımından dönemin özelliklerini irdelemesi ve liberal demokrasinin insan yaşamında yarattığı sarsıntı sayılarının ve etkilerinin artmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Brexit kararı, Donald Trump’ın dünyayla tanışması ve Avrupa’daki sağ merkezli partilerin kazandığı seçim zaferleri de kitabın denk geldiği dönem itibarıyla ilgi seviyesini artırmaktadır.

Kitapta, çeşitli yazarların öne sürdüğü “liberalizmle birlikte insanlık tarihinin son bulacağı” savına yönelik ciddi eleştiriler ve farklı bağlamda çıkarımlar yer almaktadır. Özellikle liberalizmin bir son olmadığı ve insanlığın yaşayacağı süreçler için yeni kapıları

¹ Doktorant, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik, mucahitdizman@gmail.com, 0000-0003-4600-8078.

aralayabileceği üzerinde durulmaktadır. Kitapta yazar, Platon'un Devlet adlı eserinde benimsediği mantaliteyle hareket etmekte olup klasik siyaset mantıklarının da hesaba katarak çıkarımlarda bulunurken daha yeni modeller diyebileceğimiz Alexis de Tocqueville'nin (2022) "Amerika'da Demokrasi" eserinden de esinlenmektedir. Yazar ana tema itibarıyla liberalizmin iflas ettiğini öne sürmekte olup mevcut liberal demokrasilerin bu durumu farketmemesinin yaratabileceği tehlikeler hakkında endişelenmektedir.

Kitap yedi ana bölümden oluşmaktadır. Akademik çalışma tarzında hazırlanan kitapta giriş ve sonuç bölümleri için ayrı başlıklara yer verilmiştir. Yazar, kitabın ilk bölümlerinde ileri düzey liberal demokrasi ile yönetilen insanların fark etmediği bir konuya değinmektedir. Liberalizmin insanlığa yönelik en önemli katkısı olduğu düşünülen bireysel özgürlüğün ciddi ölçüde azalmasına sebep olan kurumların ortaya çıktığını ve bu kurumların varoluş sebeplerini liberalizmin çeşitli felsefi yönlerinden aldığı ifade etmektedir. Devamında, günümüzde popülizmin arttığına yönelik durumlardan bahsederek bunun sebebinin yine liberalizmin kendisi olduğunu öne sürmektedir. Yani liberalizmin aristokrasiyi bitirmeyi öne sürerek ortaya çıkardığı felsefeyle geldiğimiz noktada yeni bir aristokrasi yarattığını ve bu durumun bazı yerel gruplar tarafından fark edilmesiyle çeşitli çatışma temellerinin oluşabileceği hususuna dikkat çekmektedir. Son bölümlerde kontrolsüz göç sorunu, cinsiyetsizlik temelli yaklaşımlar ve teknolojinin insan özgürlüğünün geleceğine etkisine yönelik değerlendirmelere yer vermekte ve bu sorunların kaynağının liberalizmin "sonsuz özgürlük" anlayışından dolayı ortaya çıktığını öne sürmektedir.

Yazar çalışmanın temel argümanlarında, liberalizmin insanlığın uygarlık macerasında, aile, akraba, cemiyet, cemaat veya diğer toplumsalluksal gruplara uzun vadede zarar vereceği öne sürmektedir. Nitekim devletler nezdinde zamanla büyüyen meşruiyet sorunları, liberalizm destekçilerinin bile akıllarını karıştırmaya başlayarak memnuniyetsizliklerini artırmaktadır. Bu kapsamda liberalizmin en geçerli çözümü devletçi anlayışı güçlendirerek yönettiği toplumları konsolide etmektir. Bu tür bir çözüm, bireysel özgürlükleri engelleyen devlet otoritesinin artmasına ve liberal demokrasinin tabana yayılmasından kaynaklı sorunların hissedilerek ortaya çıkmasının gecikmesiyle kalıcı hasarlara yol açmaktadır. Başka bir deyişle bu durum insanlığın sahip olduğu erdemler ışığında nesiller boyu var olan normların yerini devletçi yaklaşımla ortaya konulmuş yasakların alması anlamına gelmektedir. Bu durum liberalizmin hem yönetime sahip olmasına hem de insanlığa kalıcı şekilde hasar bırakmak suretiyle başarısız olmasına sebep olacaktır. Yazar, böyle bir siyasi düzenin son dönemde birçok demokrasi için sürdürülebilir olmadığını ve zamanla daha fazla baskıcı bir duruma evrileceğini ifade

etmektedir. Bu durum mevcut liberal demokrasilere yönelik ortaya çıkabilecek kitlesel tepkileri tetikleyecek olup düzenin yeniden tesis edilmesi için liberal yönetimin yasaklarıyla yer değiştirilen norm ve erdemlerin kaybedilmesi sürecini başlatacaktır. Yani hükümetlerin yozlaşması, ekonomilerin çökmesi veya tedirgin eden yaşam tarzlarının benimsenmesi durumları toplum içerisinde çok derin düzeyde farklılıklara sahip fraksiyonları ortaya çıkaracaktır. Bununla birlikte devletin otoriter yönünün hiç görmediğimiz şekilde güçlenerek *illiberalizm* evrimine geçiş yapmasına sebep olacaktır. Yazar liberallerle bu konuyu paylaştığında durumun vahametini şiddetle reddettiklerini ve rejimin güç kapasitesinin artırılmasıyla bu sorunun bahsedildiği kadar endişe verici hale gelmeyeceğini iddia etmektedirler. Ancak bu durum apaçık itiraf niteliği taşımaktadır. Çünkü bir yandan baskıcı devlet otoritesine gidişatın olmadığı savunulurken diğer yandan devlet otoritesinin çözüm olarak görüldüğü tezat bir durum söz konusudur. Bu noktada yazarın tahmini, liberalizm savunucularının devlet otoritesine odaklanarak ortaya çıkan meşruiyet krizinin liberalizmin temel felsefelerinden kök aldığı göz ardı etmeleridir. Kitap için saha araştırması niteliğinde yapılan çalışmalarda yazar, bu durumla birçok kez karşı karşıya kalmış olup kitaptaki ifadelerinden şaşkınlığı anlaşılmaktadır.

Günümüzde yaygınlaşan şekilde popülist perspektiflerin taraftarlarının artması ve virüs gibi ülkeden ülkeye yayılması, liberalizmin bürokratik yönünün gelişmesi ve küresel sistemdeki bireysel lider ekollerinin güçlenmesiyle ilgilidir. Bu durumu bir kültürel çözülme olarak gören yazar, siyasal alışkanlıkların değiştiğini ve küresel ekonomiye yönelik bürokratik adımların eski müdahaleci ekonomi sistemlerinde olduğu gibi arttığını düşünmektedir. Ama bu durum hala hayatta olsaydı ve Henry A. Kissinger'a sorulsaydı, muhtemelen savaşın arifesinde olduğumuza yönelik çıkarımları temel alarak konuşurdu. Ancak yazarın liberalizmin devlet otoritesinin artırılmasına yönelik savlarına bakıldığında realizm merkeze alınarak yapılacak yorumlar her hâlükârda dikkate alınmalıdır.

Kitapta sorunların çözümüne yönelik dikkat çekilen noktalardan birisi, liberalizmin yarattığı çözülmenin toplumun tabanını oluşturan ve liberalizmin faydalarından en az düzeyde yararlanan kesim olan aile, cemiyet veya kurumlar benzeri yapıları bozmasıdır. Liberalizmden hoşnut olmayan elit kesimi etkilememesi sebebiyle çözülmenin durdurulması adına herhangi bir girişimde bulunulmaması bu noktada anlaşılabilir. Çünkü elit kesim hâlihazırda bireysel özgürlüklerini serbest ekonomi sayesinde elde etmiş olup tabanda yaşanan huzursuzluktan etkilenmemekte ve dikkatini çekse dâhi herhangi bir tavır almaya gerek duymamaktadır. Bunun sonucunda yozlaşmanın hızlanması ve nüfusun çoğunluğunun

liberalizmin yarattığı hasarlardan etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu durum ayrıca bir karmaşaya da sebep olmaktadır. Tabandaki nüfusun bürokrasiye yönelik hissettiği güven kaybı, mecburiyetle seçmek zorunda bırakıldığı birkaç yöneticiden birini de devlet otoritesiyle dizginleme isteğini ortaya çıkarmaktadır. Toplumun bunu denge amaçlı değil mecburiyet amaçlı yaptığı değerlendirilmektedir. Bu durum liberalizmin bazı başat konulardan dolayı insanlığın seçim kistaslarını daraltarak kontrolü elinde tutmaya çalışmasının düşünülmesine sebep olmaktadır. Özellikle gelişmiş demokrasilerde çok görüşlülüğün yerini sağ ve sol merkezli ideolojilerin almış olması buna örnek verilebilir. Amerika örneği ele alınacak olursa son dönemde merkez sağ ve sol kavramları yerine cumhuriyetçi ve demokrat kavramları ülkedeki seçmeni iki seçenek arasına hapsetmektedir. Bu durum liberalizmin insanlığı getirdiği noktayı resmetmektedir.

Liberalizm 500 yıl öncesinde ortaya çıkmış olup etkinliğini göstermeye başladığı dönem Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşudur. Kurucular bu ideolojiyi siyaset felsefesi olarak benimsemiş olup dünyanın şekilleneceği yolun bu ideoloji olduğu yönünde ciddi öngörülerde bulunmuşlardır. Bu felsefe başta insanlara bireysel özgürlükler konusunda özel bir yaşam şekli sunmasının yanı sıra hak sahibi bireyler olmalarının yolunu açmaktaydı. Ancak sonrasında bizzat özgür olmayı öğrenmemiz gerektiği yerine doğuştan özgür olduğumuz anlayışı empoze edilmiş olup bu düşünce virüs gibi topluma yayılmıştır (s. 150). Bugün ise Amerika ve dünyanın birçok yerinde insanların büyük çoğunluğu dünyanın yanlış yönde olduğunu veya iyi günlerin artık geride kaldığını düşünmektedir. Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu (2016) adlı tezine karşılık bu kitapta Deneen, liberalizmin iflas ettiğini ancak bunun sebebinin verdiği sözleri tutmamasından ötürü değil bilakis sergileyebileceği tüm hünerlerini ortaya koyduğu ve misyonunu tamamladığı için olduğunu iddia etmektedir. Yazarın elde ettiği kanıtlara göre sadece dar görüşlü bir ideoloji liberalizmin sürdürülemezliğini gizleyebilir (s.64). Yazar bu noktada liberalizmin yaşadığı çöküşün insanlık için olumlu yönde sonuçlar ortaya koyabilmesine karşı iyimserdir ve konu hakkında bazı önerilerde bulunmaktadır:

- Liberalizmin başarılı olduğunun kabul edilmesi ve vatandaşların içinde hissettiği eski dönem hasretinden vazgeçmesi gerekmektedir. Geriye dönüşün mümkün olmadığı gerçeğiyle sadece ileriye yönelik adımlara odaklanılmalıdır.
- İnsanlığın sahip olduğu deneyim ve uygulamalardan daha iyi bir siyaset ve toplum teorisi çıkarılabilir. Eğer böyle bir yol izlenecek olursa liberalizmin ideolojik yönünden öte kuruluş felsefesinde yer alan adalet ve insan haysiyetinin korunmasına yönelik esinlenmelere odaklanılmalıdır.

- İdeoloji çağının artık geride kalması gerektiğidir. Liberal savunucular tarihin sonunun geldiğini iddia etse de yazara göre bu durum pirus zaferinden² öte bir durum değildir. Doğrusu liberalizmin yerini alacak yeni yaşam tarzının, rastlantısal olmanın ötesinde insanlığın yoksun hissettiği aile ekonomisi ve kırsal-şehir yaşamları yeniden dizayn edilmelidir (s. 220).

Liberalizm insanlığı tek merkezli bir özgürlük, yönetim ve cinsiyet anlayışı doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadır. Bu ideolojinin hedeflediği noktanın ilk başlarda böyle değerlendirilmediğini Amerikan'ın kurucularından Thomas Jefferson'un danışmanı Denise A. Spellberg (2014) tarafından kaleme alınan Thomas Jefferson's Quran adlı resmi belge ve arşiv kayıtlarına dayanan eserde görmek mümkündür. Burada liberalizm, şartlarını ve araçlarını kendi yarattı ancak bu durumu fark edebilmenin çok ötesinde durmaktadır. Bunun sebebi sorunların tabanda daha çok kendini göstermesi ve elit kesime ulaşıncaya kadar tabana kalıcı olarak yerleşmesidir. Bu bağlamda liberalizm misyonunu tamamlamıştır. Liberal savunucuların tarihin sonu tezlerinin aksine insanlık liberalizmle son bulmayacak ve çöküş sürecinde kalıcı hasarlar alacaktır.

20'nci yüzyılda başrolde yer alan komünizm, faşizm ve liberalizm üçlüsünün arasında hayatta kalabilen tek ideoloji liberalizmdir. Liberalizmin diğer ideolojilerden farkı, insanlığı yönetme ve etkileme niyetini derinliklerinde gizlemeyi başarmış olmasıdır. Bunu başarabilmesindeki önemli etken, özgürlük ve refah öğelerini iyi işlemesi olabilir. Liberalizm, eşitliği vurgulamaktadır. Ancak liberalizmin hüküm sürdüğü ülkeler arasında yer alan Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkelerinde maddi eşitsizlik gittikçe artmaktadır (Rawls, 2020). Liberalizm bir yandan kişilerin özgürlüğünü savunurken diğer yandan kamu otoritesinin güçlendirmektedir. Liberalizm burjuva-aristokrasiyi reddetmekte ancak küresel düzenin sahiplerinin yönetimini sağlamlaştırmaktadır. Günümüzde liberal anlayışın insanlığı dönüştürmeye çalıştığı durumlar şöyle ifade edilebilir:

- Birbirini hiçbir şekilde düşünmeyen (halk dilinde bencil),
- Geçmiş ve gelecek nesline yönelik sorumluluk hissetmeyen (kimliksiz),
- Bedelini ödediği takdirde herşeyi mübah gören bir tüketici topluluğu,
- Manevi duyguları yok ederek "herkesin hekese karşı savaştığı" bir topluluk ortaya çıkarmaktır.

² Romalılarla kıyasıya savaşan Yunan Kralı, savaşı kazanmış olsa da askerlerinin neredeyse hepsini kaybettiği için savaşın farklı yönlerine dikkat çekmektedir. Bu sebeple "pirus zaferi" ifadesi, kazanmanın bazı durumlarda kayıp olduğunu ifade etmektedir (Demirel ve Uluç, 2017: 65).

Sonuç olarak yazarın bakış açısından anlaşılan “liberalizm iflas etmiştir”. Bu noktaya gelmesindeki en önemli etken ise inşa edildiği dönemde ortaya atılan beklentilerin gerçekleşmiş olmasıdır. Yazarın fikirlerinden anlaşılanlara göre liberalizm, günümüzde leviathana dönüşmüştür. Yani kendi kendisini yok etme sürecine girerek teorideki halinden çıkıp mâkul beklentilerin altını oyarak insanlığı çelişkili süreçlere sürüklemektedir. Kendini ilerici olarak tanıtanlar, yalnız başlarına devasa bir kapitale hükmederken muhafazakâr kesimler günümüzde aile değerlerini korumanın endişesi içine düşmüştür. Bir diğer deyişle bugünün elitleri küçük gruplar halinde işçi sınıfına çok uzak bir şekilde yaşamakta ve kendi düşünceleri haricindeki her fikre alaycı şekilde yaklaşmaktadır. Bu esnada liberalizmin öncelediği kurumsal yapılar elitleri daha da güçlendirirken işçi sınıfının yaşam olanaklarına zarar vermeye devam etmektedir. Liberalizmin modern yapısı küresel servet birikimine sebep olmuştur. Evrilen sistem, gayri safi milli hasılayı reelde değil sadece hesaplama üzerinden kişilere dağıtmaktadır. Bu sebeple kişi başı düşen milli gelir, 10 bin dolar olarak hesaplanan bir ülkede, birçok kişi bu ücreti hiçbir durumda almadığını ifade etmektedir. Özetle, liberalizm insanlara “özgürlük” ögesi üzerinden “maddi bağımsızlık” elde edilerek mutluluğa ulaşabileceği fikrini aşılacaktır. Ancak günümüzde insanların asıl arzuladığı şey, neredeyse ulaşılmaz hâle gelen aile değerlerine sahip olmaktır.

Kaynakça

- Bell, D. (2014). What is Liberalism?. *Political Theory*, 42(6), 682-715.
- De Tocqueville, A. (2022). *Amerika'da Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, G., & Uluç, G. (2017). Savaşa İlişkin Fotoğrafların Toplumsal Etkileri. *Marmara İletişim Dergisi*, (27), 63-79.
- Fukuyama, F. (2016). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. İstanbul: Profil Kitap.
- Rawls, J. (2020). *Political Liberalism*. In *The New Social Theory Reader* (pp. 123-128). Routledge Press.
- Spellberg, D. (2014). *Thomas Jefferson's Quran*, New York: Vintage Publishing.

Yazar Beyanı

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Mücahit Dizman %100 katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Mücahit Dizman contributed 100% to the study.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.